

Μορφολογικά προβλήματα της Ελληνικής στη διδασκαλία της: Η περίπτωση των επαγγελματικών θηλυκών ονομάτων

Γεωργία Κατσούδα & Γιώργος Τράπαλης
Ακαδημία Αθηνών & Κέντρο Λεξικολογίας

ABSTRACT

The paper aims at systematically studying the formation of professional female nouns and making suggestions for improving their teaching. It is suggested that the teaching of these nouns should be based on a standardized description of their morphological formation. For this purpose a written test was administered to upper secondary education and university students and its results were compared with descriptions from Modern Greek grammar books and dictionaries, as well as with data from the internet and two reference corpora of Greek. It is argued that a basic aspect that should be taken into account concerns the endoglossic and the exoglossic parameters that impede or permit the feminization of professional nouns.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: ενδογλωσσική/εξωγλωσσική παράμετρος, επαγγελματικά ονόματα, θηλυκοποίηση

1. Ερευνητικό ερώτημα

Ο σχηματισμός των επαγγελματικών και μη θηλυκών ονομάτων έχει απασχολήσει κατ'επανάληψη τους μελετητές την τελευταία δεκαπενταετία, χωρίς όμως να έχουν προκύψει πρακτικές εκπαιδευτικές προτάσεις και εφαρμογές, με αποτέλεσμα οι διδάσκοντες την Ελληνική, τόσο ως μητρική όσο και ως ξένη γλώσσα, να αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες στο συγκεκριμένο θέμα. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει συστηματικά το σχηματισμό των θηλυκών επαγγελματικών και να προτείνει λύσεις για την αρτιότερη διδασκαλία τους. Αν και το μορφολογικό πρόβλημα της διάκρισης των θηλυκών ουσιαστικών επεκτείνεται και στα ουσιαστικά που δηλώνουν ιδιότητα (π.χ. *δραπέτης, μετανάστης, φυγάς* κ.ά.), εδώ θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στα επαγγελματικά ονόματα. Προκειμένου να τυποποιήσουμε μορφολογικά το σχηματισμό των εν λόγω θηλυκών για την αποτελεσματικότερη διδασκαλία τους, θα αξιοποιήσουμε α) τα αποτελέσματα έρευνας που διεξήχθη σε μαθητές Λυκείου και φοιτητές, β) τη σύγκρισή τους με τα δεδομένα των νεοελληνικών γραμματικών και λεξικών, γ) την υπάρχουσα βιβλιογραφία και δ) τα δεδομένα του διαδικτύου και των σωμάτων κειμένων (*Εθνικός Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας*, ΕΘΕΓ, και *Σώμα Ελληνικών Κειμένων*, ΣΕΚ).¹

2. Δεδομένα της έρευνας

2.1. Ταυτότητα της έρευνας

Για να μελετηθούν οι τύποι επαγγελματικών θηλυκών που γνωρίζουν μαθητές και φοιτητές, σχεδιάστηκε άσκηση για μαθητές, που βασίζεται στην έρευνα του Τράπαλη (2000). Δόθηκε για συμπλήρωση μέσα στην τάξη, χωρίς περιορισμό στον αριθμό των απαντήσεων. Το έντυπο της άσκησης περιλάμβανε τρεις στήλες. Η πρώτη στήλη παρουσίαζε τον αρσενικό τύπο ονομάτων σε *-ος*, *-ας* και *-ης*. Ζητήθηκε από τους μαθητές να συμπληρώσουν τη δεύτερη στήλη με τον τύπο θηλυκού που χρησιμοποιούν οι ίδιοι και την τρίτη στήλη με άλλους τύπους θηλυκού που έχουν υπ' όψιν τους. Πριν από τη διεξαγωγή του τεστ, δόθηκαν στους μαθητές οι εξής οδηγίες: α) αν δεν χρησιμοποιούν ή δεν γνωρίζουν κάποιον τύπο θηλυκού, να βάλουν παύλα στην αντίστοιχη στήλη, β) ο τύπος του θηλυκού μπορεί να είναι ίδιος με εκείνον του αρσενικού, δεν είναι δηλαδή αναγκαίο να διαφέρει, και γ) να μη σημειώσουν τύπους που απλώς τους υποθέτουν, που δεν τους έχουν χρησιμοποιήσει ή δεν τους έχουν ακούσει ή διαβάσει ποτέ.

¹ Ο *Εθνικός Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας* (ΕΘΕΓ) και το *Σώμα Ελληνικών Κειμένων* (ΣΕΚ) είναι διαθέσιμα στις ιστοσελίδες www.ilsp.gr και www.sek.edu.gr αντίστοιχα.

Το τεστ δόθηκε σε μαθητές Β' και Γ' Λυκείου και σε φοιτητές, δηλαδή σε άτομα των οποίων η γλωσσική εκπαίδευση είτε βρίσκεται στο τέλος της, είτε έχει ήδη ολοκληρωθεί. Συγκεκριμένα, το τεστ δόθηκε σε δύο λύκεια, στο 10ο Ενιαίο Λύκειο Πειραιά και στο Ενιαίο Λύκειο Βέλου Κορινθίας. Λάβαμε συνολικά 158 απαντήσεις: 83 από το 10ο Ενιαίο Λύκειο Πειραιά (18 από την Α' τάξη, 39 από τη Β' και 26 από τη Γ') και 75 από το Ενιαίο Λύκειο Βέλου (18 από την Α' τάξη, 35 από τη Β' και 22 από τη Γ'). Το ίδιο τεστ δόθηκε στο τρίτο έτος του τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, από όπου λάβαμε 83 απαντήσεις.²

2.2. Αποτελέσματα έρευνας

Στο άρθρο αυτό θα περιοριστούμε σε συγκεκριμένα παραδείγματα και διαπιστώσεις.³ Ειδικότερα, διαπιστώθηκε ότι μαθητές και φοιτητές στις περισσότερες από τις παραπάνω περιπτώσεις δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν τον αρσενικό τύπο με θηλυκό άρθρο (π.χ. *η αρχιτέκτων, η επιστήμονας, η γιατρός*),⁴ ενώ δήλωσαν ότι γνωρίζουν και χρησιμοποιούν – αρκετές φορές μάλιστα – ισόποσα και θηλυκοποιημένο επαγγελματικό όνομα (π.χ. *επιστημόνισσα*). Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου επικρατεί στις απαντήσεις θηλυκοποιημένο επαγγελματικό (π.χ. *τεχνίτρια, εφοπλίστρια, πιανίστρια*), δηλώνουν ότι γνωρίζουν και τον αρσενικό τύπο με θηλυκό άρθρο (*η τεχνίτης, η εφοπλιστής*). Επιπλέον, οι πληροφορητές δήλωσαν ότι γνωρίζουν και χρησιμοποιούν θηλυκοποιημένους τύπους για επαγγελματικά ονόματα κύρους (*η αρχιτέκτων/η αρχιτεκτόνισσα, η γιατρός/η γιατρίνα*), ενώ δείχνουν να αγνοούν θηλυκοποιημένα ουσιαστικά στις προβληματικές περιπτώσεις (π.χ. *ταμίας, ολυμπιονίκης*), στις οποίες ενίοτε συμπληρώνουν τα κενά του συστήματος με αυτοσχέδιους τύπους. Για παράδειγμα, τέσσερις μαθητές έγραψαν ότι γνώριζαν τύπο *ολυμπιονικήτρια*, που προϋποθέτει τύπο **ολυμπιονικήτης*.

Πρόβλημα φαίνεται ότι αντιμετωπίζουν οι πληροφορητές σε επαγγελματικά των οποίων ο θηλυκός σχηματισμός θεωρείται αναμενόμενος. Έτσι, προκαλεί εντύπωση ότι μόλις δεκατρείς φοιτητές κατέγραψαν τύπο *ελέγκτρια*, ενώ η συντριπτική πλειονότητα χρησιμοποιεί και σε αυτή την περίπτωση το αρσενικό με θηλυκό άρθρο (*η ελεγκτής*). Επίσης, ενώ σημειώνουν ως πιο γνωστό τον τύπο *καλλιτέχνηδα*, δεν ισχύει το ίδιο για τον τύπο *λογοτέχνηδα*, αφού ως πιο γνωστό σημειώνουν το *η λογοτέχνης*. Αυτό υποδηλώνει την απουσία συστηματικής διδασκαλίας του υπό μελέτη μορφολογικού φαινομένου. Συμπληρωματικά, μαθητές και φοιτητές φαίνεται να γνωρίζουν ποικιλία εναλλακτικών θηλυκοποιημένων τύπων: *ζαχαροπλάστρια* και *ζαχαροπλάστισσα, εφοπλίστρια* και

² Ευχαριστούμε θερμά τους συναδέλφους του 10ου Ενιαίου Λυκείου Πειραιά και την κ. Μ. Καλλιμάνη, φιλόλογο του Ενιαίου Λυκείου Βέλου, για την πολύτιμη βοήθειά τους στη διεξαγωγή του τεστ, καθώς και την κ. Μ. Κακριδή, Επίκουρη καθηγήτρια Γλωσσολογίας του ΕΚΠΑ, η οποία έδωσε το τεστ σε φοιτητές της.

³ Ωστόσο, παραθέτουμε ένα μικρό δείγμα των απαντήσεων που λάβαμε για πέντε αρσενικά ουσιαστικά. Καταγράφουμε όλους τους τύπους που σχημάτισαν οι μαθητές/μαθήτριες του 10ου Ενιαίου Λυκείου Πειραιά (ΛΠ), οι μαθητές/μαθήτριες του Ενιαίου Λυκείου Βέλου (ΛΒ) και οι φοιτητές/φοιτήτριες του τμήματος Φιλολογίας του ΕΚΠΑ (Φ), ενώ παράλληλα κάθε τύπος συνοδεύεται από τον αριθμό των απαντήσεων. Συγκεκριμένα, *ο εργοστασιάρχης*: *η εργοστασιάρχης* 57 ΛΠ, 41 ΛΒ, 50 Φ, *η εργοστασιάρχισσα* 49 ΛΠ, 36 ΛΒ, 49 Φ, *η εργοστασιάρχίνα* 3 ΛΠ, 6 ΛΒ, 15 Φ, *η εργοστασιάρχαινα* 2 ΛΠ, 2 ΛΒ, 1 Φ, *η γυναίκα-εργοστασιάρχης* 0 ΛΠ, 0 ΛΒ, 4 Φ, *ο ξενοδόχος*: *η ξενοδόχος* 75 ΛΠ, 70 ΛΒ, 79 Φ, *η ξενοδόχα* 15 ΛΠ, 7 ΛΒ, 24 Φ, *η ξενοδόχισσα* 14 ΛΠ, 5 ΛΒ, 7 Φ, *η ξενοδοχίνα* 0 ΛΠ, 3 ΛΒ, 7 Φ, *η ξενοδοχέσα* 2 ΛΠ, 0 ΛΒ, 0 Φ, *η ξενοδοχίστρια* 0 ΛΠ, 1 ΛΒ, 0 Φ, *ο ποδοσφαιριστής*: *η ποδοσφαιριστής* 29 ΛΠ, 39 ΛΒ, 18 Φ, *η ποδοσφαιρίστρια* 55 ΛΠ, 49 ΛΒ, 23 Φ, *η ποδοσφαιρίνα* 5 ΛΠ, 7 ΛΒ, 9 Φ, *η γυναίκα-ποδοσφαιριστής* 0 ΛΠ, 0 ΛΒ, 32 Φ, *ο πράκτορας*: *η πράκτορας*, 77 ΛΠ, 60 ΛΒ, 80 Φ, *η πρακτόρισσα* 31 ΛΠ, 19 ΛΒ, 19 Φ, *η πρακτορίνα* 7 ΛΠ, 4 ΛΒ, 5 Φ, *η γυναίκα-πράκτορας* 0 ΛΠ, 0 ΛΒ, 2 Φ, *η πράκτωρ* 1 ΛΠ, 1 ΛΒ, 0 Φ, *η πράκτορα* 0 ΛΠ, 2 ΛΒ, 0 Φ, *ο τραπεζίτης*: *η τραπεζίτης* 47 ΛΠ, 41 ΛΒ, 53 Φ, *η τραπεζίτισσα* 24 ΛΠ, 14 ΛΒ, 22 Φ, *η τραπεζίτρια* 25 ΛΠ, 29 ΛΒ, 18 Φ, *η τραπεζίτινα* 1 ΛΠ, 2 ΛΒ, 0 Φ.

⁴ Τέτοιοι τύποι προκύπτουν μέσω ενδοκατηγοριακού μεταπλασμού με μετατροπή του γένους (gender motion) (βλ. Χριστοφίδου 2005: 109).

εφοπλιστίνα, τεχνίτρια και τεχνίτισσα), ενώ σε υψηλά ποσοστά τόσο οι φοιτητές όσο και οι μαθητές γνωρίζουν τον τύπο *πρέσβειρα*, ο οποίος δεν θα μπορούσε να σχηματιστεί αναλογικά. (Είναι προφανές ότι τον γνωρίζουν λόγω της συχνής χρήσης του από τα ΜΜΕ, κυρίως σε εκπομπές lifestyle: «πρέσβειρες καλής θελήσεως» αναλαμβάνουν συχνά γνωστοί ηθοποιοί, κοσμικές κυρίες κ.λπ.). Τέλος, όλοι οι μαθητές και η συντριπτική πλειονότητα των φοιτητών δεν κατέγραψαν τον σχηματισμό *γυναίκα* + αρσενικό τύπο επαγγελματικού ονόματος (π.χ. *γυναίκα εφοπλιστής*). Αντιθέτως, κατέγραψαν μεγάλο αριθμό θηλυκοποιημένων με επίθημα θηλυκών (σε *-τρια, -ίνα, -ισσα, -ού, -έσα*), ενώ πάλι δεν φάνηκε από τις απαντήσεις τους ότι χρησιμοποιούν ή γνωρίζουν λόγια επιθήματα (π.χ. *-ις, -ωρ, -ων*).

3. Δεδομένα νεοελληνικών γραμματικών και λεξικών

Η παρατηρηθείσα αταξία των απαντήσεων μαθητών και των φοιτητών σχετικά με τη χρήση και τη γνώση θηλυκών επαγγελματικών ονομάτων αποτυπώνει μια εικόνα διδακτικού κενού, που με τη σειρά του οφείλεται στο ότι τα εργαλεία του δασκάλου και του μαθητή, δηλαδή οι γραμματικές και τα λεξικά, έχουν ελλείψεις και ασάφειες. Ανατρέχοντας στη γραμματική Τριανταφυλλίδη ([1941] 1996), στην οποία βασίστηκε η αναπροσαρμοσμένη σχολική γραμματική, παρατηρούμε ότι αρκετά από τα παραδείγματα δεν αντιστοιχούν πλέον στη σημερινή πραγματικότητα. Για παράδειγμα, αναφέρεται ο τύπος *γιάτραιναι* (Τριανταφυλλίδη [1941] 1996: 217, §499), συνήθως για τη γυναίκα του γιατρού, ενώ ο τύπος *γιάτρισσα* συνήθως για τη γυναίκα που εργάζεται ως γιατρός. Το ίδιο κενό παρουσιάζει και η σχολική έκδοση.

Ωστόσο, ούτε οι νεότερες γραμματικές δεν ασχολούνται με το θέμα (βλ. Ιορδανίδου & Μάντζαρη 2005: 74). Συγκεκριμένα, η γραμματική Holton κ.ά. (1999: 65) πληροφορεί ότι τα αρσενικά επαγγελματικά σε *-ος, -ης, -εας, -ας* σχηματίζουν θηλυκά με αρσενικές καταλήξεις, αλλά με τη συνοδεία θηλυκού άρθρου (π.χ. *ο/η βουλευτής, ο/η γιατρός* κ.ά.) Οι μόνες διτυπίες που παρουσιάζονται είναι: *η καλλιτέχνης/η καλλιτέχνις, η νοσοκόμος/η νοσοκόμα* (συνηθέστερο). Η γραμματική Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005: 59-60) σημειώνει ότι οι αρσενικοί τύποι με άρθρο είναι λόγιοι, ενώ οι παράγωγοι με θηλυκό επίθημα είναι λιγότερο δόκιμοι και χρησιμοποιούνται για έμφαση, χρωματισμένοι με συνυποδηλώσεις όπως υποτίμησης, θαυμασμού, οικειότητας κ.λπ. Σε αντίθεση με τις παραπάνω γραμματικές, στη γραμματική Τσοπανάκη (1994: 270-277) η παράθεση των θηλυκών επιθημάτων γίνεται πάντα σε αντιστοιχία με τις καταλήξεις των αρσενικών τους και με συνοδεία πλήθους παραδειγμάτων. Πράγματι, πρόκειται για ογκώδη εργασία που καλύπτει μεγάλο αριθμό περιπτώσεων, αλλά το υλικό παρατίθεται ανεπεξέργαστο: μαζί με το *βουλευτίνα* και το *χωροφυλακίνα* βρίσκουμε και τα λιγότερο δόκιμο *πρακτορίνα* ή το *γυμνασιαρχίνα*.

Όσον αφορά τα νεοελληνικά λεξικά, παρατηρείται ότι δεν σημειώνουν χαρακτηρισμούς χρήσεως σε θηλυκοποιημένους με επίθημα τύπους, αν και είναι ανάγκη (βλ. Μπαμπινιώτης 2012, ΛΝΕΓ, και Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη 2007, ΛΚΝ: *επιβάτρια, -ισσα, -ίδα*) και δεν καταγράφουν ίδιο αριθμό εναλλακτικών θηλυκοποιημένων τύπων (βλ. *ζαχαροπλάστης*: ΛΚΝ: *-τρια, -ισσα, λαϊκότρ. -αίνα*, ΛΝΕΓ: *-τρια* και *-ισσα*). Επίσης, ακόμη κι αν παρέχουν τους ίδιους τύπους, συχνά δεν τους σημαδεύουν με τους ίδιους χαρακτηρισμούς (βλ. *ζαχαροπλάστης, ειρηνοδίκης, ευεργέτης*). Ακόμη και εσωτερικά τα λεξικά δεν αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο παρόμοιους μορφολογικά τύπους. Για παράδειγμα, στα ΛΚΝ και ΛΝΕΓ στο λήμμα *λκειάρχης* σημειώνεται θηλυκοποιημένος με επίθημα *-ισσα* τύπος, όχι όμως και στο *γυμνασιάρχης*. Συμπερασματικά, στα λεξικά αποτυπώνεται η αβεβαιότητα του σχηματισμού των θηλυκών επαγγελματικών (βλ. και Μενεγάκη & Ευθυμίου 2009: 455-459), ενώ η λημματογράφηση θηλυκών τύπων μοιάζει να επαφίεται εν πολλοίς στη διαίσθηση, τη γλωσσική επάρκεια ή και την ιδεολογία των λεξικογράφων.

Η γλωσσική διδασκαλία οφείλει να βοηθήσει τους μαθητές μέσα από γραμματικές και λεξικά να τακτοποιήσουν τις αποσπασματικές και άτακτες γνώσεις τους. Γι' αυτό

γραμματικές και λεξικά πρέπει να καλύψουν τα σχετικά κενά, λαμβάνοντας σοβαρά υπ' όψιν νεότερες επιστημονικές μελέτες και δεδομένα που προέρχονται και από το διαδίκτυο (διασταυρωμένα όμως και επεξεργασμένα).

4. Δεδομένα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία

4.1. Εξωγλωσσικοί παράγοντες

Η Παυλίδου (1985: 201-217) στη σχετική έρευνά της διαπίστωσε ότι η επιλογή του επιθήματος σε ένα θηλυκό επαγγελματικό εξαρτάται από εξωγλωσσικούς παράγοντες, ειδικότερα από το φύλο σε συνδυασμό με την ηλικία. Συγκεκριμένα, διαπίστωσε ότι αγόρια 15-16 χρονών και γυναίκες από γυναικείες οργανώσεις έδειξαν σχετικά μεγαλύτερη προτίμηση σε δημοτικά επιθήματα στα θηλυκά επαγγελματικά, αν και σε επισημότερες περιστάσεις προτίμησαν το λόγιο επίθημα (βλ. επίσης Παυλίδου 1984: 69-79, 2002: 13-76). Σύμφωνα με τη Φραγκουδάκη (1989: 45-47, 2005: 235-248), δεν είναι η γλώσσα εκείνη που εμποδίζει τον αναλογικό σχηματισμό θηλυκών επαγγελματικών, αλλά οι ιδέες. Ο σεξισμός είναι αυτός που μας κάνει να δεχόμαστε ως φυσιολογικές τις μορφολογικές δομές όπως *μαγείρισσα* ή *χορεύτρια* ως αρμόζουσες στη γυναικεία φύση (βλ. και Μακρή-Τσιλιπάκου 1991: 355-359).⁵ Η Φραγκουδάκη θα ήθελε τη συνδρομή της αναλογίας για να κατασκευαστούν θηλυκά επαγγελματικά ονόματα. Τέλος, ο Μπασλής (1995: 447-457) διαπίστωσε ότι τα ονόματα που παρουσίασαν πρόβλημα στο σχηματισμό του θηλυκού είναι εκείνα που δηλώνουν επαγγέλματα κοινωνικά καταξιωμένα (*αξιωματικός, αρχιτέκτονας, βουλευτής, γιατρός, γυμνασιάρχης, δήμαρχος* κ.ά.). Κατά τον Μπασλή, η αντίληψη ότι υπάρχουν καταλήξεις με υψηλότερο κύρος απ' ό,τι άλλες δικαιολογεί γιατί το μεγαλύτερο ποσοστό των μορφωμένων χρησιμοποιεί τον τύπο του αρσενικού αντί του θηλυκού. Και ο Σετάτος (1998: 115-136) θεωρεί κοινωνιογλωσσικής φύσεως το πρόβλημα του σχηματισμού θηλυκών ουσιαστικών με θηλυκή επιθηματοποίηση (βλ. και Ralli 2002: 10-11).

Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι η Φραγκουδάκη δεν λαμβάνει υπ' όψιν της μια πολύ σοβαρή διάσταση του θέματος, την ύπαρξη ενδογλωσσικών παραγόντων που εμποδίζουν τη συμμόρφωση των θηλυκών επαγγελματικών. Από την άλλη, έχουν μεσολαβήσει αρκετά χρόνια από τότε που διεξήχθησαν οι έρευνες των Παυλίδου (1985) και Μπασλή (1995) και, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, πολλά θηλυκοποιημένα ονόματα που δηλώνουν καταξιωμένα επαγγέλματα χρησιμοποιούνται πλέον χωρίς υφολογικό χρωματισμό, με αποτέλεσμα η χρήση τους να θέτει υπό αμφισβήτηση τον ισχυρισμό της λαϊκότητας συγκεκριμένων θηλυκών επιθημάτων ή τη σύνδεση του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου με επιλογές θηλυκών επιθημάτων για τη δήλωση καταξιωμένων επαγγελματικών ονομάτων. Έναν επιπλέον εξωγλωσσικό παράγοντα επισημαίνει ο Τράπαλης (2000), που σημειώνει ότι τη δύναμη προβολής ή και επιβολής ορισμένων θηλυκών τύπων την έχουν οι μορφωμένοι, άτομα με κοινωνικό κύρος και αναγνωρισιμότητα, τα ΜΜΕ⁶ και οι δάσκαλοι. Πάνω από όλους την έχουν όσοι μπορούν να επηρεάζουν τις κυβερνητικές αποφάσεις για το τι διδάσκεται στο σχολείο και πώς. Κάθε τύπος, όσο κι αν γλωσσολογικά είναι άρτιος, αν δεν διοχετευθεί στην εκπαιδευτική πράξη και στα ΜΜΕ, δεν έχει πιθανότητες να ευδοκιμήσει.

4.2. Ενδογλωσσικοί παράγοντες

Η παραγωγικότητα ή μη ενός θηλυκού επιθήματος και επομένως η θηλυκή επιθηματοποίηση μέσω αυτού μπορεί να ευνοείται από ενδογλωσσικούς παράγοντες. Έτσι, λόγου χάριν, το επίθημα *-τρια* σχηματίζει θηλυκά ουσιαστικά με άμεση επιθηματοποίηση στη ρηματική βάση

⁵ Σύμφωνα με τη Μακρή-Τσιλιπάκου (1991: 356), «ύστατη μαρτυρία της υποβάθμισης των γυναικών και της επικυριαρχίας των ανδρών» είναι η «λεγόμενη “γενετική” (genetic) χρήση σύμφωνα με την οποία το “αρσενικό είναι το επικρατέστερο προσωπικό γένος”[...]».

⁶ Για τη στάση των ΜΜΕ σχετικά με τον σχηματισμό ουσιαστικών αξιωματών στα δύο γένη βλ. Μενεγάκη & Ευθυμίου (2009: 459-460).

χωρίς τον ενδιάμεσο σχηματισμό του αρσενικού (Koutsoukos & Pavlaku 2009: 118), γεγονός που θεωρούμε ότι ευνοεί την παραγωγικότητα του συγκεκριμένου θηλυκού επιθήματος.

Άλλοτε πάλι, το ίδιο το γλωσσικό σύστημα θέτει εμπόδια στη θηλυκή επιθηματοποίηση. Σύμφωνα με τη Θωμαδάκη (1989: 247-264), ενδογλωσσικοί παράγοντες λειτουργούν ανασταλτικά στο μετασχηματισμό των θηλυκών σε -ος. Καταρχάς, τα θηλυκά σε -ω (γεν. -ως), που θα μπορούσαν να αναλάβουν το ρόλο του μεταπλαστικού προτύπου, δεν τα κατάφεραν, καθώς είναι κατεξοχήν κύρια ονόματα χωρίς πληθυντικό αριθμό. Επιπλέον, τα θηλυκά σε -ος με χαρακτηριστικό [+ANΘΡΩΠΙΝΟ] αποτελούν ξεχωριστά λήμματα, γι' αυτό δεν μπορούν εύκολα να αποδεσμευτούν από το κλιτικό τους παράδειγμα. Δύο ακόμη ενδογλωσσικές αιτίες εντοπίζουν οι Ιορδανίδου & Μάντζαρη (2005). Συγκεκριμένα, διαπιστώνουν το γλωσσικό εμπόδιο της συστηματικής ομωνυμίας, που αντιμετωπίζεται, λόγου χάριν, στην περίπτωση θηλυκοποίησης επαγγελματικών σε -ικός με το επίθημα -ική, όπου το θηλυκό επαγγελματικό θα συνέπιπτε φωνογραφηματικά με το αντίστοιχο θηλυκό επίθετο ή την αντίστοιχη ονομασία επιστήμης ή τέχνης (π.χ. η πολιτική, η μαθηματική κ.ά.) (Ιορδανίδου & Μάντζαρη 2005: 78). Επίσης, διαπιστώνουν την αντίθεση που δημιουργείται ανάμεσα σε λόγια λεξικά μορφήματα και σε λαϊκότερες καταλήξεις (Ιορδανίδου & Μάντζαρη 2005: 76), όπως συμβαίνει με τα επιθήματα -ίνα και -ισσα.

Όσον αφορά τους ενδογλωσσικούς παράγοντες, πρέπει να σημειωθεί ότι μπορεί τα ονόματα σε -ος να αντιστέκονται στη θηλυκοποίηση, υπάρχουν όμως περιοχές που επιδεικνύουν συγκεκριμένες τάσεις και σε αυτό το σύστημα. Σύμφωνα με την Κατσούδα (2005: 18-26), υπάρχει ισχυρή συστηματική δομική πίεση για συμμόρφωση των θηλυκών σε -ος σε ένα παροξύτονο δομικό σχήμα με επίθημα -α, π.χ. νοσοκόμος> νοσοκόμα, παρθένος> παρθένα, κάμηλος> καμήλα. Το συγκεκριμένο δομικό σχήμα ακολουθούν αρκετά ήδη παροξύτονα θηλυκά σε -ούχος (π.χ. συμβασιούχος> συμβασιούχα, συνταξιούχος> συνταξιούχα), τα οποία απαντούν συχνά στον πληθυντικό.⁷ Όσον αφορά τις συνδηλώσεις που μπορεί να προκαλούν συγκεκριμένα επιθήματα, όπως σωστά παρατηρεί ο Τσολάκης (2004: 148), μπορούν και αυτά να υποστούν σημασιολογική και υφολογική μεταβολή. Επομένως, πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν μας πρόσθετα ή νέα στοιχεία που θα οδηγήσουν σε νέα συμπεράσματα για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

5. Δεδομένα σωμάτων κειμένων

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα εξετάσουμε τα δεδομένα από το διαδίκτυο και από σώματα κειμένων αναφοράς, καταρχάς ποσοτικά και στη συνέχεια ποιοτικά.

5.1. Στατιστικά δεδομένα

Οι Ιορδανίδου & Μάντζαρη (2005) στήριξαν την έρευνά τους σε δεδομένα που βρήκαν στη μηχανή αναζήτησης του Google, δίνοντας αριθμητικές εμφανίσεις για συγκεκριμένους τύπους, χωρίς την ποιοτική ανάλυση κειμενικών παραδειγμάτων. Εντούτοις, δεδομένου ότι οι καταχωρίσεις συνεχώς πολλαπλασιάζονται, αναζητήσαμε και εμείς τύπους αρσενικών επαγγελματικών ονομάτων με θηλυκό άρθρο παράλληλα με τον θηλυκοποιημένο τύπο με θηλυκό επίθημα. Στον Πίνακα 1, που ακολουθεί, παρατίθεται ένα ενδεικτικό δείγμα των ευρημάτων:

⁷ Προτείνεται μάλιστα από τις Ιορδανίδου & Μάντζαρη (2005: 77) να σχηματίζει η συγκεκριμένη κατηγορία ενικό σε -α ή να έχουν στον πληθυντικό διπλούς τύπους κατά το πρότυπο *έγκυοι-έγκυες*.

Πίνακας 1. Συχνότητα εμφάνισης θηλυκών επαγγελματικών στο Google στον ενικό αριθμό

Θηλυκό επαγγελματικό με θηλυκό επίθημα	Εμφανίσεις	Αρσενικό επαγγελματικό με θηλυκό άρθρο	Εμφανίσεις
αρχιτεκτόνισσα	1180	η αρχιτέκτονας	1100
		την αρχιτέκτονα	1100
αστυνομικά	1870	η αστυνομικός	1090
		την αστυνομικό	524
βουλευτίνα	11200	η βουλευτής	75600
		τη βουλευτή	7720
γιατρίνα	16800	η γιατρός	28700
		τη γιατρό	7900
δήμαρχινα	515	η δήμαρχος	34200
		τη δήμαρχο	8720
στρατιωτίνα	809	η στρατιώτης	186
		τη στρατιώτη	6

Το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν τα παραπάνω αριθμητικά δεδομένα είναι ότι όλοι οι θηλυκοποιημένοι τύποι δεν έχουν την ίδια τύχη. Μάλλον φαίνεται ότι δημιουργείται ένα συνεχές από την αριθμητική επικράτηση του θηλυκοποιημένου τύπου (π.χ. η στρατιωτίνα: η στρατιώτης/την στρατιώτη), την σχεδόν ισάριθμη εμφάνιση θηλυκοποιημένου και αρσενικού με συνοδεία θηλυκού άρθρου τύπο (π.χ. η αστυνομικά: η αστυνομικός/την αστυνομικό ή η αρχιτεκτόνισσα: η αρχιτέκτονας ή της αρχιτέκτονα) μέχρι την αντιστρόφως αριθμητική επικράτηση του αρσενικού τύπου με θηλυκό άρθρο (π.χ. η βουλευτής/τη βουλευτή: η βουλευτίνα). Παρότι αριθμητικά περισσότεροι είναι τύποι όπως η βουλευτής και η γιατρός, δεν είναι αμελητέες οι εμφανίσεις τύπων όπως η βουλευτίνα και η γιατρίνα. Απεναντίας, τα δεδομένα σε αριθμούς δείχνουν εντονότατη εμφάνιση των παραπάνω τύπων. Ανάλογη τάση φανερώνουν και τα λιγοστά δεδομένα των δύο σωμάτων κειμένων, ΕΘΕΓ και ΣΕΚ:

Πίνακας 2. Συχνότητα εμφάνισης θηλυκών επαγγελματικών σε ΕΘΕΓ και ΣΕΚ στον ενικό αριθμό

Θηλυκό επαγγελματικό με θηλυκό επίθημα	Εμφανίσεις		Αρσενικό επαγγελματικό με θηλυκό άρθρο	Εμφανίσεις	
	ΕΘΕΓ	ΣΕΚ		ΕΘΕΓ	ΣΕΚ
αρχιτεκτόνισσα	7	2	η αρχιτέκτων/ η αρχιτέκτονας	19	2
			την αρχιτέκτονα	0	2
αστυνομικά	11	2	η αστυνομικός	2	0
			την αστυνομικό	0	0
βουλευτίνα	29	2	η βουλευτής	543	51
			τη βουλευτή	59	0
γιατρίνα	24	6	η γιατρός	16	5
			τη γιατρό	4	2
στρατιωτίνα	2	1	η στρατιώτης	0	0
			τη στρατιώτη	0	0
δικηγόρινα	2	0	η δικηγόρος	69	31
			τη δικηγόρο	10	0

Η εικόνα αλλάζει τελείως υπέρ των θηλυκοποιημένων τύπων, όταν αναζητήσουμε στο Google τους ίδιους τύπους στον πληθυντικό αριθμό, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3:

Πίνακας 3. Συχνότητα εμφάνισης θηλυκών επαγγελματικών στο Google στον πληθυντικό αριθμό

Θηλυκό επαγγελματικό με θηλυκό επίθημα	Εμφανίσεις	Αρσενικό επαγγελματικό με θηλυκό άρθρο	Εμφανίσεις
αρχιτεκτόνισσες	342	τις αρχιτέκτονες	108
		γυναίκες αρχιτέκτονες	67
βουλευτίνες	2480	τις βουλευτές	59
		γυναίκες βουλευτές	1130
γιατρίνες	2250	τις γιατρούς	264
		γυναίκες γιατροί/γιατρούς	517 + 260
δημαρχίνες	37	τις δημάρχους	78
		γυναίκες δήμαρχου/ δημάρχους	106 + 62
δικηγορίνες	576	τις δικηγόρους	146
		γυναίκες δικηγόροι/ δικηγόρους	263 + 261

Ανάλογη είναι και η εικόνα από τα δεδομένα των σωμάτων κειμένων του ΕΘΕΓ και του ΣΕΚ αντιστοίχως:

Πίνακας 4. Συχνότητα εμφάνισης θηλυκών επαγγελματικών σε ΕΘΕΓ και ΣΕΚ στον πληθυντικό αριθμό

Θηλυκό επαγγελματικό με θηλυκό επίθημα	Εμφανίσεις		Αρσενικό επαγγελματικό με θηλυκό άρθρο	Εμφανίσεις	
	ΕΘΕΓ	ΣΕΚ		ΕΘΕΓ	ΣΕΚ
αρχιτεκτόνισσες	0	0	τις αρχιτέκτονες	0	0
			γυναίκες αρχιτέκτονες	0	0
βουλευτίνες	7	1	τις βουλευτές	1	0
			γυναίκες βουλευτές	3	1
γιατρίνες	2	1	τις γιατρούς	1	0
			γυναίκες γιατροί/ γιατρούς	0 + 1	1 + 1
δημαρχίνες	1	0	τις δημάρχους	0	0
			γυναίκες δήμαρχοι/ δημάρχους	0	0
δικηγορίνες	0	2	τις δικηγόρους	0	1
			γυναίκες δικηγόροι/ δικηγόρους	3 + 0	0

Η ανάγκη για δήλωση του γένους που επιτρέπει στον πληθυντικό αριθμό το θηλυκό άρθρο μόνο στην αιτιατική δικαιολογεί την επικράτηση των θηλυκοποιημένων με θηλυκό επίθημα επαγγελματικών ονομάτων στον πληθυντικό αριθμό. Οι περιπτώσεις αυτές αποδεικνύουν όμως και κάτι ακόμη: αν πράγματι οι θηλυκοποιημένοι με θηλυκό επίθημα τύποι ήταν λαϊκότεροι, δεν θα επιλέγονταν ούτε στον πληθυντικό αριθμό. Στη θέση τους θα επιλεγόταν περισσότερο το αχρωμάτιστο *γυναίκες* + αρσενικό επαγγελματικό πληθυντικό αριθμού. Επομένως, δεν τεκμηριώνεται ότι τύποι όπως *δικηγορίνα*, *γιατρίνα*, *βουλευτίνα*, *δημαρχίνα* είναι υφολογικά χρωματισμένοι.

5.2. Συγκεκριμένες χρήσεις

Σημαντικότερο από τα ποσοτικά δεδομένα είναι η ποιοτική τους ανάλυση (πρβλ. Τράπαλης 2003: 196, σημ. 18), καθώς μεγάλη σημασία έχει ποιος είναι εκείνος που λέει ή γράφει κάτι. Ειδικότερα, αναφορικά με τη διδασκαλία και την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας, η αναζήτηση των λεξικών συνεμφάνισεων μιας λέξης (collocations) σε σώματα κειμένων αποτελεί αναμφισβήτητα ένα μεθοδολογικό εργαλείο που βοηθά αποτελεσματικά την κατάκτηση του λεξιλογίου (Sinclair 1991, Hunston 2002, Hunston & Francis 2002). Γι' αυτό, είναι χρήσιμο να σταθούμε σε συγκεκριμένες καταχωρίσεις του διαδικτύου, τις οποίες κατόπιν θα σχολιάσουμε:

- (1) ΚΑΜΠΕΡΑ. *Γυναίκα βουλευτής* του Εργατικού Κόμματος [...] Το περιστατικό με πρωταγωνίστρια τη βουλευτίνα [...] (*Το Βήμα*, 13/6/08 σελ. 1)
- (2) Για πρώτη φορά μια *γιατρίνα* (Χρύσα Σπάρταλη) στην ιστορία του ΙΣΡ διεκδικεί μια θέση στο Π.Ι.Σ. (Στον ιστότοπο του Ιατρικού συλλόγου Ρόδου)
- (3) [...] μια πολύ καλή *Δημαρχίνα*. (Από συνέντευξη του τότε υπουργού Υγείας κ. Νικήτα Κακλαμάνη, 18/12/2005)
- (4) [...]. *λαμπρή επιστημόνισσα*, καθηγήτρια στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Καποδιστριακού (*Το Βήμα*, 16/02/1997, Α48)
- (5) *Η Νομάρχισσα* Ηρακλείου, Κυρία Ευαγγελία Σχοιναράκη-Ηλιάκη, [...] (Από τον ιστότοπο της Νομαρχίας Ηρακλείου)
- (6) [...] η *δικαστίνα* αγόρασε το οικόπεδο [...] (*Το Βήμα*, 01/06/1997, Α43)
- (7) *αρχιτεκτόνισσα* διπλωματούχος ζητείται από αρχιτεκτονικό γραφείο [...] (Από τον ιστότοπο του JobClub, ΚΕΚ Εταιρεία Έρευνας και Επικοινωνίας)
- (8) *Λεκτόρισσα* Ευθυμία Αντωνοπούλου (Από τον ιστότοπο ΟΜ.Ε.Α, Τμ. Βιολογίας, Α.Π.Θ.)

Στα παραπάνω παραδείγματα μπορεί να παρατηρηθεί ότι στην περίπτωση των (1)-(4) οι ομιλητές/συγγραφείς έκαναν χρήση θηλυκού επαγγελματικού με θηλυκό επίθημα, παρόλο που τα συγκεκριμένα επαγγελματικά ονόματα συνοδεύονται από επίθετα ή ουσιαστικά που δηλώνουν σαφώς το γένος. Δεν επιλέγουν συνδυασμούς όπως με *πρωταγωνίστρια τη βουλευτή, μια γιατρό, πολύ καλή δήμαρχο, λαμπρή επιστήμονα*, κάτι που σημαίνει ότι μπορεί να θεωρούν τους επιθηματοποιημένους τύπους ως μοναδική λύση για τη διάκριση του γένους. Επιπλέον, διακρίνουμε πιθανή τάση συμμόρφωσης της κατάληξης των αρσενικών προς την κατάληξη των επιθέτων, ώστε να αποφεύγονται οι δυσκολίες σχηματισμού (πρβλ. λάθη όπως **πολλούς μεθόδους αντί πολλές μεθόδους*). Στο ίδιο παράδειγμα (1) συνυπάρχουν ισότιμα τύποι όπως *γυναίκα βουλευτής* και *βουλευτίνα*, ενώ στα παραδείγματα (2), (6) και (8) τα επιθηματοποιημένα θηλυκά επαγγελματικά χρησιμοποιούνται σε επίσημες ιστοσελίδες (Ιατρικός Σύλλογος Ρόδου, Νομαρχία Ηρακλείου, τμήμα Βιολογίας Α.Π.Θ.). Επιπλέον, η χρήση επιθηματοποιημένων επαγγελματικών γίνεται ακόμη και σε περιπτώσεις αγγελιών για εύρεση εργασίας (βλ. παράδειγμα 7). Τέλος, είναι σημαντικό ότι σε όλα τα παραθέματα οι χρήσεις είναι ουδέτερες, δηλαδή δεν δηλώνουν οικειότητα ή ειρωνεία.

6. Συμπεράσματα

Κειμενικές χρήσεις δείχνουν ότι, συγχρονικά πλέον, πολλοί θηλυκοποιημένοι τύποι με θηλυκό επίθημα χρησιμοποιούνται σε πολλά κειμενικά είδη και μάλιστα με τρόπο αχρωμάτιστο και ότι μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες απαιτητικών υφολογικά κειμένων. Η αντίληψη ότι συγκεκριμένοι θηλυκοποιημένοι τύποι είναι υφολογικά λαϊκότεροι είναι συχνά αποτέλεσμα ενός φαύλου κύκλου: δεν τους διδαχθήκαμε στο σχολείο επειδή δεν τους αναφέρει η γραμματική, γι' αυτό δεν τους χρησιμοποιούμε και, επειδή δεν τους χρησιμοποιούμε, οι γραμματικές και τα λεξικά δεν τους καταγράφουν, συνεχίζοντας έτσι να απεικονίζουν μια δήθεν αμετάβλητη γλωσσική κατάσταση. Γι' αυτό, πρέπει να τολμήσουμε να προτείνουμε ορισμένους μορφολογικούς τύπους, ξεκινώντας από τύπους που διαπιστώνεται ότι έχουν αποδοχή, έστω και περιορισμένη.

Σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατόν να εκβιάσουμε τη λύση, αλλά στηριζόμενοι τόσο σε εμπειρικά όσο και σε επιστημονικά δεδομένα μπορούμε να προτείνουμε ρεαλιστικές

λύσεις. Γραμματικές και λεξικά, λαμβάνοντας υπ' όψιν μελέτες και καινούργια δεδομένα, πρέπει να παρουσιάσουν τους μορφολογικούς τύπους των θηλυκών ως ασημάδευτους υφολογικά, ώστε να βοηθήσουν τον ομιλητή να τους χρησιμοποιήσει πλέον απενοχοποιημένα. Μόνον έτσι τύποι που σήμερα είναι απλώς εναλλακτικοί θα δοκιμαστούν στην καθημερινή χρήση του προφορικού και του γραπτού λόγου, ώστε η ίδια η γλωσσική χρήση να καθορίσει την τύχη τους. Από την άλλη, θα πρέπει να υπάρξει απενοχοποίηση και όσων θηλυκών, κυρίως σε -ος, αντιστέκονται στη θηλυκοποίηση με θηλυκό επίθημα. Η χρήση τύπων όπως *γυναίκα πυροσβέστης* θα μπορούσε να αποτελέσει μια λύση για τη διάκριση του γένους, σε περιπτώσεις όπου ούτε το επίθημα ούτε το άρθρο την επιτρέπουν, αν και τέτοιοι σχηματισμοί συχνά προσκρούουν στο γλωσσικό αίσθημα ή προκαλούν αμφισημία μέσα σε φραστικές δομές.⁸

Βασισμένοι στα παραπάνω συμπεράσματα, προτείνουμε τη διδασκαλία θηλυκοποιημένων τύπων με βάση συγκεκριμένες λέξεις-πρότυπα ανά μορφηματική κατηγορία. Στόχος είναι ο περιορισμός όσο το δυνατόν των πολυτυπιών, δεδομένου ότι αυτές θα οδηγήσουν το πιθανότερο σε σύγχυση των μαθητών. Επειδή όμως είναι αναπόφευκτη η πολυτυπία, η διδασκαλία της πρέπει να γίνεται με γλωσσολογικά και όχι με ιδεολογικά κριτήρια. Αυτό προϋποθέτει επιμόρφωση των καθηγητών σε θέματα γλωσσικών ποικιλιών, αλλιώς θα αποτύχει. Ο Πίνακας 5 περιλαμβάνει ένα μικρό δείγμα για το πώς μπορούν να παρουσιαστούν τα σχετικά δεδομένα στην εκπαιδευτική πράξη:

Πίνακας 5. Προτεινόμενη διδακτική παρουσίαση των θηλυκοποιημένων τύπων

Αρσενικό σε:	Θηλυκό σε:	Κατηγορία
-ης	1. -ίστρια	Όσα λήγουν σε <i>-ιστής</i> (<i>λογίστρια, ποδοσφαιρίστρια, εφοπλίστρια</i> κ.ά.)
	2α. -τρια	Μεταρηματικά παράγωγα σε <i>-της/-τής</i> (<i>διευθύντρια, ερευνήτρια, συνθέτρια</i> κ.ά.)
	2β. -ίνα	<i>βουλευτίνα, δικαστίνα, στρατιωτίνα</i>
	3. -ισσα	Όσα προέρχονται από όνομα (<i>πορτιέρισσα, ανθοπώλισσα, νομάρχισσα, γυμνασιάρχισσα</i> κ.ά.)
	4. -ίδα	Κυρίως για όσα θηλυκά σχηματίστηκαν ήδη στη λόγια γλώσσα σε <i>-ις, -ιδος</i> (<i>καλλιτέχνιδα, λογοτέχνιδα, ηγέτιδα</i> κ.ά.)
	5. -ού	Όσα λήγουν σε <i>-τζής</i> (<i>ταξιτζού, παλιατζού</i> κ.ά.)

Συμπερασματικά, για να επιλυθεί το πρόβλημα του σχηματισμού των επαγγελματικών θηλυκών, απαιτούνται συνεχείς μελέτες για την αρτιότερη περιγραφή της τρέχουσας γλωσσικής κατάστασης, καθώς και ανανέωση λεξικών και γραμματικών, κατάρτιση κατάλληλων σωμάτων κειμένων και αξιοποίηση υπό προϋποθέσεις των δυνατοτήτων που προσφέρει το διαδίκτυο. Απαιτείται κυρίως διεπιστημονική συνεργασία και αφύπνιση των αρμόδιων, κυρίως εκπαιδευτικών, οργάνων, ώστε να ληφθούν αποφάσεις που θα συμβάλουν στην επίλυση των προβλημάτων, τόσο του γλωσσικού συστήματος όσο και της διδασκαλίας του.

Βιβλιογραφία

- Holton, P., Mackridge, P. & Φιλίππακη-Warburton, E. 1999. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. (Μτφρ. Β. Σπυρόπουλος). Αθήνα: Πατάκης.
 Hunston, S. 2002. *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁸ Η πληθυντικοποίηση *γυναίκες-πυροσβέστες* προσκρούει στο γλωσσικό αίσθημα, ενώ η ένταξη του τύπου σε φραστική δομή με γενική προκαλεί αμφισημία, π.χ. «Καθιστή διαμαρτυρία *γυναίκας πυροσβέστη* που έχασε θέση εργασίας», σε αντίθεση με τον θηλυκό επιθηματοποιημένο τύπο *πυροσβέστρια*, π.χ. «Καθιστή διαμαρτυρία *πυροσβέστριας* που έχασε θέση εργασίας».

- Hunston, S. & Francis, G. 2002. *Pattern Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Θωμαδάκη, Ευ. 1989. Ο ρόλος του γένους στη διαμόρφωση των Ν.Ε. κλιτικών παραδειγμάτων: Θηλυκά ουσιαστικά σε -ος. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 10, 247-264.
- Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη [Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών] 2007. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. 7η έκδοση. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Ιορδανίδου, Ά. & Μάντζαρη, Ε. 2005. Τα θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά: Γλωσσική χρήση και τυποποίηση. *Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, 5ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» (Λευκωσία, Κύπρος 13-15 Οκτωβρίου 2005)*. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, 73-87.
- Κατσούδα, Γ. 2005. Ο μεταπλασμός ονομάτων θηλυκού γένους και η δυναμική {a}. *Μέντορας* 8, 18-26.
- Κλαίρης, Χρ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (σε συνεργασία με τους Αμαλία Μόζερ, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού και Σταύρο Σκοπετέα). 2005. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολεειτουργική-Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Koutsoukos, N. & Pavlaku, M. 2009. A Construction Morphology account of agent nouns in Modern Greek. In A. Ralli (ed.) *Patras Working Papers in Linguistics*, Vol.1. Patras: Magnisalis Press, 107-126.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. 1991. Γλώσσα, διαφορά και κοινωνική αξιολόγηση. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 11, 345-365.
- Μενεγάκη, Μ. & Ευθυμίου, Α. 2009. Εξουσία και γλώσσα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Μια προσέγγιση. In E. Close, G. Couvalis, G. Frazis, M. Palaktsoglou & M. Tsianikas (eds) *Greek Research in Australia: Proceedings of the Biennial International Conference of Greek Studies*. Adelaide: Flinders University Department of Languages-Modern Greek, 449-466.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2012. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. 4η έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπασλής, Γ. 1995. Θηλυκά επαγγελματικά. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 16, 446-457.
- Παυλίδου, Θ. 1984. Γλώσσα-γλωσσολογία-σεξισμός. *Σύγχρονα Θέματα* 21, 69-79.
- Παυλίδου Θ. 1985. Παρατηρήσεις στα θηλυκά επαγγελματικά. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 5, 201-217.
- Παυλίδου Θ. 2002. Γλώσσα-γένος-φύλο: Προβλήματα, αναζητήσεις και ελληνική γλώσσα. Στο Θ. Σ. Παυλίδου (επιμ.) *Γλώσσα-Γένος-Φύλο*. Αθήνα: Παρατηρητής, 13-76.
- Ralli, A. 2002. The role of morphology in gender determination: Evidence from Modern Greek. *Linguistics* 40 (3), 519-551.
- Σεάτος, Μ. 1998. Γραμματικό και φυσικό γένος στην Κοινή Νεοελληνική. *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ., Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας* 7, 115-136.
- Sinclair, J. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Τράπαλης, Γ. 2000. Η κυρία του κυρίου. Παρατηρήσεις στον σχηματισμό των θηλυκών τύπων που αντιστοιχούν σε αρσενικά ουσιαστικά. (ανέκδοτη εργασία).
- Τράπαλης, Γ. 2003. Πρακτικά προβλήματα νεοελληνικής λεξικογραφίας. *Παλίμνηστον* 18, Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 173-198.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. ([1941] 1996). *Νεοελληνική Γραμματική (της δημοτικής). Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη [Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών].
- Τσολάκης, Χρ. 2004. *Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική*. Γ' τόμος. Θεσσαλονίκη: Νησίδες και 95,8 της EPT-3.
- Τσοπανάκης, Αγ. 1994. *Νεοελληνική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, Αθήνα: Εστία Ι. Δ. Κολλάρου.
- Φραγκουδάκη, Α. 1989. Γλώσσα λανθάνουσα 3. Ή γιατί δεν υπάρχουν βουλευτρίες παρά μόνο χορεύτριες. *Δίνη* 4, 42-44.
- Φραγκουδάκη, Ά. 2005. Η χρήση της γλώσσας και οι κυρίαρχες ιδέες: Σχολιασμός της πεποίθησης για τη γλωσσική αλλαγή που «εμποδίζει» η ίδια η γλώσσα. *Επιστημονικό Συμπόσιο «Χρήσεις της Γλώσσας» (3-5 Δεκεμβρίου 2004)*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 235-248.
- Χριστοφίδου, Α. 2005. Γένος και κλίση στην ελληνική (Μια φυσική προσέγγιση). Στο Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. Ράλλη & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου (επιμ.) *Το γένος*. Αθήνα: Πατάκης, 100-131.